

DARGİ HALK MASALI

AVA HALA VE HOROZ

Köyün birinde Ava Hala adıyla tanınan bir kadın yaşıyordu. O, çok kindar ve öfkeliydi. Kimseyi sevmeyen herkesi incitir ve kaba konuşurdu. Komşular onun bahçesine girmeye cesaret edemezdi.

O gün Ava Hala bahçesindeki ağaçlardan ceviz topluyordu. Bu sırada bahçe çitinde horoz belirdi.

-Bana ceviz ver, Ava Hala, diye seslendi.

Kadın elindeki sopayı horozun üzerine fırlattı. Az kalsın horozun mahmuzunu zedeleyecekti.

-Git buradan vermiyorum, dedi Ava Hala.

Horoz gözyaşları ile kümesine kaçtı. Yolda çuvaldıza rast geldi.

-Sana ne oldu, horoz? Niçin ağlıyorsun?

-Ben Ava Hala' dan ceviz istedim. O bana sopasını fırlattı.

-Gel, o kadına bir ders verelim.

-Biz ona ne yapabiliriz?

-Ben onun minderine girerim, o oturduğunda bedenine batırım.

Horoz ile çuvaldız beraber yürüdüler. Karşılarına güvercin çıktı.

-Dostlar, nereye böyle?

-Ava Hala'ya yaptıklarını ödetmeye!

-Ben de sizinle geleyim.

-Senin bize ne gibi faydan dokunur ki...

-Ben ocağa oturum, Ava Hala ateşi üflendiğinde kanat çırpıp, külü onun gözlerine savururum.

Horoz, çuvaldız, güvercin birlikte yola çıktılar. Onlar bir taşla rastladılar.

-Nereye gidiyorsunuz böyle? – diye sordu taş.

-Ava Hala' dan hesap sormaya.

-Beni de yanınıza alın.

-Sen bize ne tür yardımda bulunacaksın?

-Ben kapının yanında uzanırım. O, evden çıktığında onun sırtına darbe vururum.

Horoz, çuvaldız, güvercin ve taş birlikte kadının barınağına vardılar. Ava Hala, şekerleme yapıyordu.

Onun uykusu derinleşip horlamaya başladığında çuvaldız minderine içine, güvercin ocağın başına, taş kapının ağzına yerleşti. Horoz kanat çırpıp, öterek ortalığı velveleye verdi. Kadın gürültüye uyanıp yerinden sıçradı.

Sandı ki, kedi raflara çıkmış, sağı solu kurcalıyor.

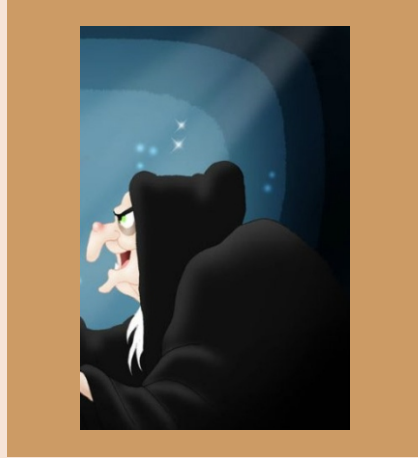
-Cehennem ol, yaramaz, diye bağırdı.

Horoz daha çok kanat çırpıp daha hızlı ötmeye başladı. Barınak karanlıktı. Sevimsiz kadın, ateşi canlandırmak için eğilip ocağı üfledi. O sırada güvercin kanat çırpıp, külü kadının gözlerine girdi. Ava Hala yerine oturmak istedi. Çuvaldız onun vücuduna saplandı. Kadın kapıya yöneldi. Taş onun sırtına çarptı.

Öfkeli kadın çareyi uzaklara kaçmakta buldu. Horoz, dilediği kadar ceviz topladı. Güvercini de konuk etti. Taş, cevizleri kırdı; çuvaldız, kabukları ayıkladı.

Natiq Sefiyev

Dağıstan Halk Nağılları



Yazarın İsmi
Engin
0512 412 11 44 98

QRIZ TARİHİNDEN YAPRAKLAR

Azerbaycan hanlıkları bizim tarihimiz için bir felakettir. Aynı süreçlerin sıkıntısını bugün de çekiyoruz. Bütün bunlar tarihî gerçekler zemininde verilmiş kararların sonuçlarıdır ve bizim sorumluluğumuz dışındadır. Hanlıklar döneminde bazı durumlar olmuş ki, oğullar babalarından farklı bir yol izlemiş, hatta bütün şöhretini karalamışlardır.

Bugün biz maziye baktığımızda çok basit gözükseler de öğüneyebileceğimiz durumlar az değildir. Örneğin 11. Kızıl Ordunun Bakü' ye girişinde Yalama'da bir grup insanımız trene hücum etti, onların Azerbaycan arazisine girmesine engel olmak istediler. Kısmen başarılı oldular da, şerefle dövüştüler. (1918 A.K.)

Peki, geçmişte Kuba'nın son hanı Şeyxali, babası Feteli'nin yolunu izledi mi? Hayır, o önce İran Kaçarlar hanedanına yakınlaştı, daha sonra Rus hücumuna maruz kaldı. Müttefiksiz kalsa da kendi başına dövüştü. O savaşın merkezi olarak doğal bir kale olan Qrız'ı seçmişti. Annesi o dönemlerde, o köyde yaşayan Yahudilerle akraba idi. Evi o köyde idi.

İşte fotoğraflarını gördüğümüz bu kitap Şeyxali'nin mücadeleleri hakkında yazıldı. Düşündüm ki, Qrız'da hanın evinin yakınında caminin bulunduğu yerde bu resmi çekip bana hediye eden Mustayev Korkmaz'a teşekkür borçluyum.

Qrızlıların övündüğü konulardan bir de şudur ki, Ruslar köye girdiklerinde Han orayı terk edemedi. Bir evde saklandı. Askerler köylüleri cezalandırsalar da, onları aşırı vergi ödemekle tehdit etseler de hanın ve ailesinin nerede olduğu hakkında bilgi elde edemediler.

Tarihte bazı kararlar bizden önceki günlerde verilmiş olsa da bizi ilgilendirir. Qrızlıların o vakitlerdeki davranışları onlar için övünç kaynağıdır.

Toğrul Naritalia Caferov

Azərbaycan xanlıqları bizim tariximiz üçün bir faciə olub. Həmin proseslərin bu gün də əziyyətini çəkirik, amma bütün bunlar tarixi reallıqlar fonunda verilmiş qərarların nəticəsi olduğu üçün bir çox hallarda bizdən asılı olmayıb.

Xanlıqlar tarixində də bəzi qərarlar olub ki, oğullar atalardan fərqli yol izləyib, hətta öz "karyerasını" məhv edib. Amma bu gün tarixə baxanda bəlkə çox kiçik görünərsə də öyünə biləcəyimiz məqamlar az deyil. Məsələn 11-ci Qızıl Ordu Bakıya gələndə Yalamada bir qrup adam qatara hücum etdi, onların Azərbaycan Cümhuriyyəti ərazisinə girişinə mane olmaq istədilər. Qismən mane də oldular, şərəflə döyüşdülər, şərəflə öldülər.

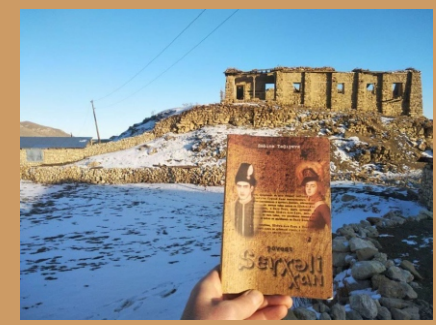
Eləcə də Fətəli xanın oğlu, sonuncu Quba xanı Şeyxəli xan, atasının yolunu izləmədi, Qacarlara yaxınlaşdı, daha sonra rusların hücumuna məruz qaldı, mütəfiqsiz qalsa da bacardığı qədər mübarizə apardı, döyüşdü.

O, mübarizə mərkəzi kimi təbii qala olan Qrızı məskən seçmişdi. Həm də anası o dövrdə Qrızda yaşayan yəhudilərlə qohum olub, orada evləri olub.

Şəkillərdə gördüyünüz bu kitabda Şeyxəli xanın mübarizəsi haqqında yazılıb. Düşündüm ki, Qrızda, xanın evinin yaxın olduğu məscid fonunda şəklini çəkib etdiyi hədiyyəyə görə Mustafayev Qorxmaza təşəkkür etsəm, eləcə bu kitabın haqqını verməmiş olaram. Minnətdaram Qorxmaz.

Kitabı Şıxbaba müəllim gildə qoydum ki, o da oxusun.

Qrızlılar üçün bu gün də fəxr etdikləri məqamlardan biri də odur ki, ruslar kəndə gələndə xanın ailəsi kendi tərk edə bilmir, bir evdə gizlənir. Kənd camaatını cezalandırsalar da, onlara əlavə vergi tətbiq etsələr də onlar xanın ailəsi haqqında ruslara heç bir şey demir, onları qoruyurlar. Tarixdə bəzi qərarlar bizdən asılı olmasa da bəzi qərarlar da məhz bizdən asılıdır. Qrızlıların həmin vaxt verdikləri qərar bu gün onlar üçün fəxr mənbəyidir.



2 Arap-İslam Ordularının Kafkas Seferi -2

3 Kuba'da Nüfus İstatistikleri

4 Lezgi dilinin kuralları

5 Dağıstan Coğrafiyasını Öğrenelim -1-

6 Bakü Halısı

7 Bir Kitap: Dağıstan ve Laklar

8 Dargi Halk Masalı

iletişim : kimgazetesi.com

AYLIK BÜLTEN YAYIMI İÇİN HAZIRLANMIŞTIR. PARAYLA SATILMAZ.

ARAP-İSLAM ORDULARININ KAFKASYA SEFERİ -2-

Harunnereşid, Derbent'e gelmiş olsa da Kahazarlar (Çeçen, Çerkes, Kumuk, Oset birliği) tekrar savaşa girişerek Araplara büyük zayıatlar verdirmişlerdir. 737-738 yılları Müslümanlığı yayma uğraşındaki Arap İslam ordularının Abhazya üzerine yaptıkları akınlarla geçmiş, Sohum şehri yakılıp yıkılmıştır. Abhazlar, Arap ordularını yurtlarından söküp atmış, durumdan yararlanan Bizans bölgeye girmiş, idareyi ele almıştır.

Khazar- Arap mücadelesi, Halife Harunnereşid (786-813) ve selefi Me'mun (813-817) zamanında son bulmuş, Arap orduları Kuzey Kafkasya'dan tamamıyla uzaklaşmışlardır.

Khazar Devleti yalnızca Arap değil, Orta Asya Türk akınlarının önüne set çekmiş, Çerkesler bu devletin yardımıyla bağımsız siyasi birlik oluşturabilmiş, aralarında sıkı dostluk ilişkileri ortaya çıkmış; Kuzey Kafkasya'dan Dağıstan bölgesine çekilen Araplar bir süre daha bölgede kalmışlardır.

Ermeni kralı 2. Aşut(915-928) Bizanslıların silah yardımı, Gürcistan ve Abhazya'nın desteği sayesinde Arap egemenliğinden kurtulmayı başarmıştır. Hazarlar 11. yüzyılın ilk yarısında sahneden çekilmişlerdir. Araplar Kafkasya'nın güneyinde Haçlılar devrine kadar kalmış, sonra bölgeyi tamamıyla boşaltıp yurtlarına dönmüşlerdir. Müslüman dinine girmiş Lazların, Acarların, Gürcülerin pek azı Haçlılardan sonra İslam kalabilmişlerdir.

İslam kalmaya devam edenler sayesinde ileriki yüzyıllarda Osmanlı padişahı 3. Murad'ın bölgeye gönderdiği Özdemiş Paşa, Kuzey Kafkasyalı bir kız ile de evlenerek Müslümanlığı az ölçüde de olsa yaymaya devam edebilmiş; Dağıstan'da bulunan Safeviler püskürtülmüş; Derbent alınmıştır.

17. yüzyılda Tatarların teşvikiyle Samurzakan bölgesi hariç Abhazlar, İslamiyete dâhil olmuşlardır. Tatarların kullandıkları acımasız yöntem, her yıl, üç yüz kız ve erkek esir talebi sonraki yıllarda etkisini gösterecek, Hristiyan nüfusun sayısı artacaktır.

Dağıstan'ın tamamıyla Müslüman oluşu da 16. yüzyılın sonlarına kadar uzar. Çerkesya'yı 1659'da ziyaret eden Evliya Çelebi, halkın ağaçlara taptığını belirtir. 1717'de Kırım Hanı Devlet Giray ve Has Giray devirlerinde silah ve zor kullanılarak İslamiyet'in yayılmasına çalışılmış, birçok papaz idam edilmiş, mukaddes din kitapları yakılmıştır. 1842 yılında Şeyh Şamil, Ruslara karşı birleşik cephe yaratmak, İslamiyeti yaymak amacıyla Hacı Muhamet'i Çerkesya'ya gönderdi. 1844'te Hacı Süleyman bu görevi üstlendi. Abzekhler arasında başarılı olsa da, Şapsig'lerden direniş gördü. 1846'da aynı amaçla Muhammet Emin bölgede bulundu. Onun döneminde de uygulamalara tepki gösteren halkın direnişi ile karşılaştı. Abin savaşı diye bilinen savaşta Muhammet Emin'in karşısına Şapsig, Ubikh ve Abzekhlerin bir bölümü dikildi.

ŞAMİL'İN İDARE TARZI

Kafkas-Rus savaşı döneminde Batı Çerkeslerinin ulusal bağımsızlık hareketinin aktifleşmesinde Şamil'in naipleri önemli rol oynadılar. Askerî ve İslam dini inancına dayalı bir devlet kuran Şamil, Kuzey Kafkasya bağımsızlık savaşının cephesini genişletmeye çalıştı. Naipleri aracılığıyla müridizmi Çerkesya' da yaymaya gayret etti. İlk iki temsilci, Hacı Muhammet ve Süleyman Efendi'nin girişimleri başarısızlığa uğradı. Şeriatın yayılmaya çalışılması, Çerkeslerin dinî yönetime razı olmadıklarını gösterdi. Bu ise Çerkeslerin müridizmin sadece politik yönünü, yani Rus yayılmacılığına karşı birlikte savaşmanın gerekliliğini benimsedikleri anlamına geliyordu. Ancak Çerkeslerin siyasi birliği o günkü toplumsal yapılarıyla mümkün değildi. Onları Müslüman bir devlet içinde birleştirmeyi üçüncü naip denedi.

ÜÇÜNCÜ NAİB

İlk iki naip Batı Çerkeslerinin toplumsal yapısını şeriat temelinde değiştirmek için daha sonraki girişimlerin zeminini hazırladılar. Bölgedeki askerî-siyasi durum, müridizmin etki alanını genişletmeye, Kafkasyalıların güçlerini birleştirmek için harekete geçmeye uygundu. Muhammet Emin bu amaçla Kuban'a geldi.

Şamil'in naiplerinden önce Çerkesler toplumsal yapılarını yeniden düzenlemek gerektiği düşüncesine varmış, 1847 yılında yapılan toplantıda kararlar almışlardı. Halk meclislerinin kaideleri bütün topluluklar için geçerli olacaktı. Sürekli bir milis gücü kurulacak, kararlara uymayanlar cezalandırılacaklardı. Her 100 hane bir lider seçecek, halk meclislerinin kararlarını yerine getirmekten o sorumlu olacaktı. Liderlerin iktidarının desteklemesi, gereğinde zor kullanması için emirlerine belirli sayılarda süvari muhafız birliği verilecekti. Çerkes toplumu bir geçiş döneminde bulunuyordu. Halk değişikliklerin gereğini anlıyor, fakat siyasi birliğin oluşmasına bunlar yetmiyordu. **Devam edecek.**

Kaynakça: 1. Jineps Gazetesi, Nisan 2016 sayısı, **Vasfi Güsar**

2. Muhammet Emin Paşa, **Mahmut Bi**

3. Kafkasya Çalışmaları, **Askerbiy Paneş** (Çev. Murat Topçu)



BİR KİTAP: DAĞISTAN VE LAKLAR

Dağıstan yöresinde halı ve kilim dokumacılığı çok ünlüdür ve geçmişi de çok eskilere dayanır. Kafkas halılarının çoğu da zaten bu yörelere aittir. İ.Y. **Karaçovski'**ye göre Dağıstanlılar kendi vatanları dışında da sanatlarıyla takdir toplayıp Müslümanlıklarıyla saygı kazanmışlardır. Asırlar önce başlayan dekoratif ve uygulamalı sanatları 19-20. yüzyılda yüksek seviyeye çıkarmışlardır. El sanatlarının yoğun olduğu birçok merkez arasında Derbent'in köyleri de yer alır.

Dekoratif el sanatı yüksek nitelikli ve çeşitlidir. Yalnızca kuyumculukla uğraşan köyler 100 civarındadır. Diğer sanatlar arasında şunlar vardır: bakır dövmeçiliği, silah imalatı, çuha dokuma, simli ipek üzerinde süs sanatı, deri işleme, keçe üretimi (özellikle **Andi**), saraçlık, çömlekçilik (özellikle **Balhar** köyü), ağaç oyma, kunduracılık, terzilik ve diğerleri.

Dağıstanlı ustalar yüzlerce yıllık geleneğe dayalı deneyime sahiptirler. Değişik metalleri orijinal ve değişik motiflerle oyma işi (hakkâk), savatlama, ağaç ve taş biçimlendirme, halı dokuma ve desen örme, kemik ve fildişi yontma, altın ve gümüş varaklama, çini ve diğerleri Dağıstan ustalarının sanat kollarından bazılarıdır.

Bu sanatçıların eserleri, zaman zaman muhtelif kentlerde ve uluslararası sergilerde teşhir edilmiş ve edilmektedir. Madalyalarla, takdirnamelerle ödüllendirilen sanat eserleri doğal olarak bu şekilde arz ve talebi de karşılamaya yönelmektedir. Geleneksel sanatı en üstün şekilde sürdürenler ünlü **Kubaçi** ve **Gotsallı** ustalarla bunların atölyeleridir.

Özgün çini sanatının ünlü ustaları Balhar köyünün kadınlarıdır. Ağaç kertme, çentme ustaları ise **Untsukllular** arasında görülür. Dağıstan'ın bugünkü sanatkârları, geleneksel sanat anlayışlarını da korumak üzere meslekî maharetlerini, yeni yaşam koşullarına ve arzu edilen zevklere göre sunmayı başarmaktadırlar.

Kafkas bilgini O.V. **Marggraf'**ın açıklamalarına göre **Gazikumuh** çok eskilerden beri en süslü ve en iyi silahları yapan yer olmuştur. Burada gümüş, altın ve çeşitli değerli madenlerden yapılan süs eşyaları ün kazanmıştır.

Lak ustaları Gazi Kumukh' tan başka Moskova, Petesburg, Bakü, Rostov, Gürcüstan, Osetya, Çeçenistan, İstanbul, Adisababa, çeşitli Arap şehirleri ve Abhazya'da atölyeler açarak sanatlarını yürütmektedirler. Dağıstanlı ustalar, 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın ikinci yarısında yöresel 6, Rusya fedarsyonu 7 ve dünya çapında 8 sergiye katılarak yüksek nişanlar, madalyalar kazanmışlardır. 1895-1900 senelerinde Kubaçılı sanatkârlar Tiflis, Petersburg, Paris, Londra, Tahran ve İstanbul'da altın ve gümüş 18 madalya almışlardır. Dağıstan el sanatları ürünleri İstanbul, Londra, Tahran, Paris (**Louvre**) müzelerinin de aralarında bulunduğu birçok büyük kentte sergilenmektedir.

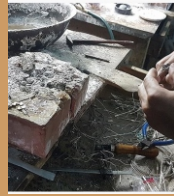
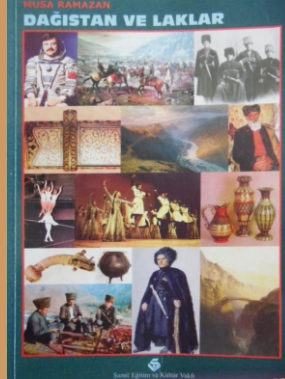
* * *

Merhum **Musa Ramazan**'ın kitabındaki Kültür bölümünden alınan bu cümleler Dağıstan el sanatları hakkında önemli bilgiler sunuyor. 230 sayfalık eserde başka konular da yer alıyor. Bu yönü ile başucu eseri olmaya layık kitabı Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı 2002'de yayımlamış.

TÜRKİYE'DE DAĞISTAN KÜLTÜR DERNEKLERİ ETKİNLİKLERİ

Türkiye'deki Dağıstan Kültür ve Yardımlaşma dernekleri millî değerlerini sergileyecekleri bir müzenin oluşturulması için kolları sıvadılar. Muhacirlik tarihinden bu yana ilk üç-dört kuşak hayata gözlerini yummuş olsa da onları unutmayan torunları dedelerinin, ninelerinin ürettiği eserleri tanıtmak maksadıyla kampanya başlattılar.

Her yıl yurt çapında düzenledikleri hayırlarla atalarını yâd eden dernek mensupları Bursa Ramazan Sokakı etkinliklerinde stant açarak, Dağıstan Halk Dansları topluluklarını Türkiye'ye davet ederek, Balıkesir'de geceler düzenleyerek, Lezgi Yıldızı ekibi oluşturarak, Kafkasyalı diğer derneklerle iş ve güç birliği yaparak gündem oluşturuyorlar.



BAKÜ HALISI

Bu muhteşem parça her zamanki gibi 19. yüzyıldan günümüze ulaşan Kafkasya örneğidir. Yumuşak bir mavilik ve ateş gibi bir oksitlenme içinde 5 madalyon, art arda sıralanan dikey çizgilerle (birlikte **A.K.**) yumuşacık, hafif ışık saçan şahane zeminde yer almaktadır.

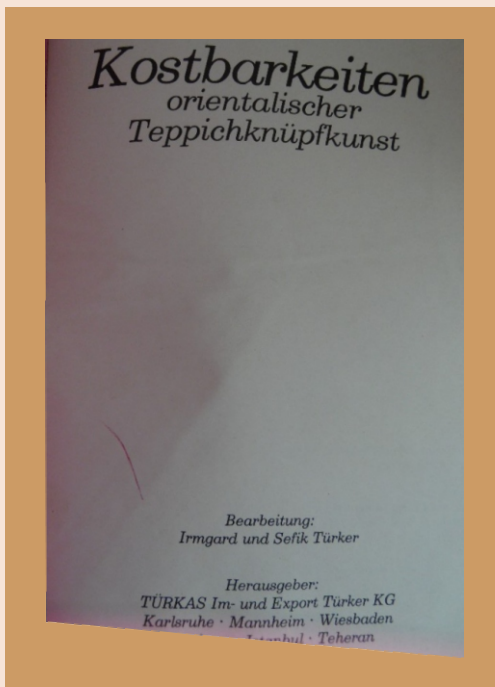
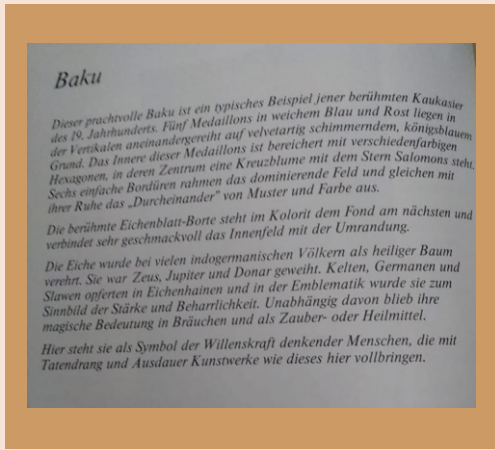
Buradaki cadı kızı da Haç şeklindeki çiçeklerin merkezinde **Davut Yıldızı** olarak durur. Altı basit küpeşteye hâkim olan (sahip olan **A.K.**) alanı ve (dikkatimizi çeken **A.K.**) sakinliğiyle birbirlerinin içinde yer alan örnekleri (desen **A.K.**)ve renkleri çerçevelerler.

Meşhur meşe yaprağı zırhı, temelin (zemin **A.K.**) renklerinde durur ve daha sonraki figürleri, çok çık bir şekilde iç alanlardan kenarlara bağlar.

Bu meşe, birçok İndo German (Aryan **A.K.**) halkının kültüründe kutsaldır. Onlar Zeus-jüpiter ve Doner olarak takdis edilirler. Keltler Germenler ve Slavlar çok güçlü ve harikulade biçimde meşeliklere kurbanlar verirler.

Bundan bağımsız olarak da sihirli anlamları şükür veya iyileştirici olarak görülür. Buradaki düşünen insanların azim ve iradeleri bir sembol olarak durur ki, onların temsil ettiği sanat anlayışı bu eserleri ortaya çıkarıyor.

Not: Meşe yaprağı zırhı (eichenblatt) : Kuvveti ve karanlığı sembolize eder.



KUBA' DA NÜFUS İSTATİSTİKLERİ

1810 yılında Kuba'da 310 hane vardı. Şeyxali Han devrinde vergi alınmıyordu. Ahali sayısındaki azalma Kuba direnişi ile ilgiliydi. 1806-1810 ayaklanmaları şehirde boşluk ortaya çıkarmıştı. Rus işgali, Kuba şehrinin görünümünü Feteli Han Devrine göre çok çok değiştirmişti. A.İ. Axverdov'un yazdıklarına göre, Şeyxali Han Devrinde Rus taarruzları sebebiyle Kuba şehri ve çevresindeki köyler büyük büyük bir yıkım ile karşılaştı. Şehirde yalnızca kendini savunmaya hazır 500 erkek kalmıştı. Onlar Han'ın en yakın adamlarıydı. Deneyimli bir süvari gücüydü. Sadakatleri karşılığında kendilerine birer köy bağışlanmıştı.

Kuba boştu. 1806'da General Bulgakov, ıssız şehre girdi. O günlerde Bakülü Mirze Mehemmet Han, General Tormosov'a yazdığı mektupta Rus askerleri şehre girmeden Şeyxali Han'ın Qudiyal Kale (Kuba) ahalisini kaçırdığını, kendisinin Şeyxali'ye itaat etmeyip şehirde kaldığını belirtti.

Şeyxali, halkı dağınık mahallelere, güvenli arazilere çekmişti. İsyan Ruslar tarafından 1810' da bastırıldıktan sonra Şeyxali taraftarlarına ceza yağdırıldı. Ne yazık ki, bu dönemde idam edilen, sürgüne yollanan, Rus askerlerinin diğer zulümlerine uğrayan Kubalıların sayısı hakkında bilgimiz yoktur. İşgal, ahalinin nüfus dağılımına ölümcül darbeler indirmişti.

Bilindiği gibi Rusya, Hazar sahili hanlıklarının askerî ve siyasi ilhakını tamamladıktan sonra burada sömürgecilik uygulamalarına girişmiş, listeler oluşturmuştur. (**Liste 1, liste 2**)

1796 ve 1807 yıllarına ait kaynaklarda Kuba Hanlığı; **Buduq, Hinalıq, Kuba, Müşkür, Şabran, Rustov, Saadan, Bermek** olmak üzere 8 mahalle ayrılır. 1810 'da ise **Tip, Şeşper, Anaxdere, Yukarı baş ve Sirt**'in katılımı; Kuba, Saadan, Rustov'un çıkarılması ise sayı 10'a çıkar. Bunlardan Tip, Şeşper, Enikdere (Anaxdere **A.K.**), Yukarıbaş, Sirt **inzibati bölgeler** olarak dikkati çeker. Bütün bunlar sıradan düzenlemeler değil, Rus Çarlığı'nın Kuba Hanlığı'nı siyasi, sosyal temellerinden yoksun bırakma uygulamasıdır.

Cetvellerde (Tablo 1,2) görüldüğü gibi Kuba, hanlığın inzibati-siyasi çekirdeği olarak 4200 hane ve 99 köye sahipti. Bölgenin merkeziydi. Terkinde **Qudyal, Qusar** ve **Samur** ırmakları boyunca yerleşen köyler vardı. Kuba şehri gibi, civarı da o yıllardan sonra eski canlılığını yitirdi.

Şeyxali Han taraftarı yöre beyleri, ülke dışına çıkma arayışı içerisindeydiler. Kuba, küçük inzibati birimlere; Tip, Sirt, Yukarıbaş mahallerine bölünüp Rusya taraftarı feodallara verildi. **Rustov**, han taraftarlarının merkezi olduğundan cezalandırıldı. Demografik yapı değiştirildi. 18. yüzyıldaki durum

3. Listededir.

1796' da hanlığın merkezi Kuba şehri Ruslar tarafından kuşatılınca Şeyxali Han kendini kaçarak kurtardı. Ahalinin bir kısmı dağlara çekildi.

1806 ile 1810 arasındaki direnişler sonuç vermeyip isyancıların yenilgisinden sonra beylerin ve din adamlarının büyük bölümü bölgeden ayrıldı.

1810'da Kuba Hanlığı Rus orduları tarafından ikinci defa işgal edildikten sonra, bölgede Çarlığın Askerî Halk Yönetimi adı altında baskıcı bir yönetim kuruldu. Rus işgal rejiminin kurulduğu ilk on yıllık dönemde Kuba Hanlığı, Kuba Eyaletine dönüştürüldü.

1826 Şeyxali'nin oğlunun liderliğinde Kuba isyanı yeniden alevlendi. On günlük kuşatma sonrası, çok sayıda kimse ölüm cezasına çarptırılmış veya sürgün edilmiştir. Yermelov ahaliyi Yeni Kuba adı verilen Qusar' da zorunlu ikametgâha tabi tuttu.

1826 Rusya- İran 2. Savaşı ahalinin demografik yapısında yeni, ciddi değişiklikler yarattı. Bu hadiselerin bölge nüfus dağılımına olumsuz etkisi belgelerle sabittir. 1826 yılı, Kuba direnişlerinin yenilgi ile sonuçlanmasından kaynaklanan kaçışlar, sürgünler dönemidir. Beylerle birlikte köylülerin, diğer kesimden insanların diğer bölgelere yöndikleri belirlenmiştir. Şabran, Müşkür, Tip, Bermek başta olmak üzere bölgedeki yerleşim birimleri boşalmıştır.

Yine bu yılda Tip bölgesinin Bedirqala, Tahir, Cidirqala, Hasanqala, Aqbil, Amsar, Qeşreş, Birinci Nügedi, İkinci Nügedi köyleri karmaşanın üst seviyeye çıktığı yerlerdi.

Otuz yıllık süreçte arka arkaya gelen hadiseler sonucunda Kuba şehri ahalisi 9145'e geriledi.

Cetvel 2.16

1796 ve XIX asrın əvvəllərində Quba xanlığı əhalisinin ümumi sayı və məhəllələr üzrə yerləşməsi

Həyətlərin ümumi sayı	Şəhər əhalisi	İllər	Məhəllələr	Kəndlər	Həyətlərin sayı	Şəhər əhalisi	Kənd əhalisi	Ümumi əhali
950	200	1807	Buduq	12	375			
2200	200	1807	Xinalıq	4	610			
470		1807	Quba məhəlli	88	3.813	2000		
1190		1807	Müskür	18	273			
675		1807	Sabran	68	1.335			
340		1807	Rustov	22	422			
600		1807	Sadan	5	112			
		1807	Bermək	22	603			
6.425	200	notici	8-məhəl	245	7.964	2000	23.147	46.000

U. S. 1995.

Cetvel 2.17

Quba əyaləti əhalisinin yerləşməsi (1810-cu il)

s/n	Məhəllələr	Həyətlərin sayı s. 649-650	Həyətlərin sayı s. 653	Fərq
1.	Bermək	573	540	-33
2.	Sabran	714	732	+18
3.	Səppərə	640	640	-
4.	Müskür	292	272	-20
5.	tip	630	630	-
6.	Xinalıq	640	640	-
7.	Buduq	522	523	+1
8.	Yuxarıbaş	638	638	-
9.	Sirt	484	484	-
10.	Əniqdərə	161	161	-
11.	Quba şəhəri	310	310*	-
12.	Quba şəhəratrəfi Ya-hudi qəsəbəsi (Kulqıl)	124	124*	-
	Cəmi	5.726	5.698	72

Qeydlər: 160 s. IV cəssəd 1007. 1000 s. 648-653.

1826-cı il Quba ıfışısından sonra Şeyx Əli xanın oğlu ilə qaçmış, ölüm cəzasına məhkum olmuş və sürgün olmuş bəylər, kəndlilərin və digər əlmlərin məhəllələr üzrə say məqələri

s/n	Məhəllələr	Bəylərin sayı	Bəylərlə birlikdə qaçmış kəndlilərin və digər zümlələrin say tərkibi
1.	Sabran	22	36
2.	Buduq	4	
3.	Yuxarıbaş	5	4
4.	Müskür	5	27
5.	Əniqdərə	-	5
6.	Səppərə	4	6
7.	Xinalıq	1	1
8.	Tip	11	25
9.	Bermək	14	105
10.	Köhnə Quba şəh.	4	18
11.	Sirt	8	8
	Ümumilikdə	66	235

Qaynaq: ARDTA, fond 75, siyahı 1, iğ 12, iğ 43

-KİM-

-KİM-

LEZGİ DİL KURALLARI

Dil bilimciler Lezgi diline tarih biçerken dört bin yıllık bir zaman diliminden söz ediyorlardı. 1965'te V. **Şevorkin** bir dizi kanıtlara dayanarak bu süreyi beş bin yıla çıkardı. Daha sonraki iddia sahipleri, bu dilin yedi bin yıl önceden beri var olduğunu belirttiler. Yakın tarihlerde Lezgi dilinin ilk dünya dillerinden biri olduğu konusunda makaleler yazıldı. Artık Lezgice **Hatti, Hutti, Urartu** vb. dillerle yakınlığı ile tanıtılıyordu.

Gerçekten Lezgi dilinde antik uygarlıklar döneminde kullanılmış ve anlamını o dönemlerden bugüne korumuş onlarca sözcük vardır. Çağdaş bilgiler Lezgiceyi **Hint-Çin** dilleri ile karşılaştırıyorlar. Bu dilin hem ötekilerle benzer ses özellikleri hem de kendine özgü kuralları vardır. Lezgi dilinde sözcüklerin çoğu akılda kolay kalsınlar diye kafiyelidir. Örneğin vücudumuzla ilgili sözcükleri göz önüne alalım: кьил (**k'il**) baş; вил (**vil**) göz, гьил (**h'il**) el; кьуъл (**k'ül**) ayak. (Hepsi tek hecelidir. **A.K.**)

Üç sestен ibaret sözlerin bazen ilk, bazen orta, bazen ortadaki harfini değiştirerek birçok yeni sözcük üretebiliriz. Örnek: rap (**g'ar**) rüzgâr sözcüğünün ilk harfini değiştirelim: пар (**p'ar**) yük, тар (**t'ar**) ağaç, чар (**ç'ar**) kâğıt; сар (**s'ar**) yün; хар (**har**) dolu); ц|ар (**tsar**) çizgi- yazı; к|ар (**k'ar**) oklava; гъар (**har**) mala- spatula; хъар (**h'ar**) sedye; ч|ар (**ç'ar**) kâğıt vb. yeni sözler ortaya çıkar. Lezgi dilinde ilk ve sonuncu sesi değiştirerek türetilmiş sözcükler çoktur. Tanınmış Gürcü âlimi Topuria, bu tür tek heceli sözcükleri en az 4-5 bin yıllık geçmişe sahip Lezgi sözcükleri olarak adlandırır.

İlginçtir ki, bu dilde yeryüzünde ilk sırada hayat belirtilerini yansıtan ne varsa, kadim insanın ilk idrak ettiği ve adlandırdığı bütün varlıklar tek heceli sözcüklerle ifade edilir. Örneğin чил (**çil**) yer; цав (**zav**) gökyüzü; паръ (**rağ**) Güneş; варз (**varz**) Ay гъед (**h'ed**) yıldız; ял (**yal**) hava ; яд (yad) su; цай (**tsay**) ateş; къай (**k''ay**) soğuk; циф (**tsif**) bulut; гар (gar) rüzgâr; марф (marf) yağmur; векъ (**vek'**) ot; тар(**tar**) ağaç ; экв(**ekv**) ışık ; югъ(**yoğ**) gündüz ; йиф (**yif**) gese; накъв (**nak'v**) toprak;къан (**k''van**) taş; сув (**suv**) dağ; гьуъл (**ğil**) deniz vb. sözler oldukça çoktur.

Dünyanın büyük dil bilgilerinden **Uslar**, sadelik, zenginlik, akıcılık özellikleriyle Lezgiceyi, **şiiр dili** olarak adlandırmıştı. Lezgilerin kendi dillerine sevgisi atasözlerinde saklıdır. Geçen yüzyıl **Hacıbey Hacıbeyov** der ki, Lezginin birinci kudreti onun dilidir. Bu konuda Rus, Gürcü, Alman, Fransız, İngiliz, Arap, Norveç, İsveç dilcileri de önemli beyanlarda bulunmuştur.

Bu dil ile 10. yüzyılda kitaplar yazıldı. Edebî dil oluşturuldu. Selçuklu veziri Nizamül Mülk talimatı ile Derbent medreselerinde iki dilde (Arapça ve Lezgice) eğitim verildi. Muzanni'nin Muhtasar, İmam **Şafi'** nin kanunlar kitabı bu dile tercüme edildi. **Kitab-el Mukni** adlı eserin yazarı, kitabını 13 dilde izah ederken ilk sırada Lezgiceye yer vermişti. Antik Yunan ve Latin yazarları Kafkas dilleri arasında en çok bu dile yer verilir.

KİM
 Samur gazetesindeki yazıdan yararlanılarak düzenlenmiştir.

DİL TARİHİ
Dil tarihi, insan tarihiyle yaşıttır. Hatta daha da yaşlıdır. Çünkü insanoğlu yaratılmamışken dil vardı. Hani dil deyince sadece insan dilini anlamayın; bitkilerin, hayvanların, yerin, göğün, denizin, suyun, rüzgârın, yağmurun her nerede bir ses varsa oradaki varlığın kendine özgü dili vardır. İnsanoğlunun kullandığı dil, tabiatın dilinden öte bir şey değildir.
.....
Başlangıçta tek bir dil vardı ve zamanla sadece diksiyon farklılıkları oluştu. İşte birçoklarıyla benim ayrıştığım nokta da tam burası.
.....
Dilin ilk oluşum sürecinde tek heceli diller, ikinci oluşum sürecinde çift heceli diller doğdu. Aradan binlerce yıl sonra üçüncü evrede Arapça, Aramice (İncil'in dili A.K.), İbranice gibi diller oluştu ki bunlar üç heceli dillerdi. Dikkatinizi çekerim 'diller doğdu' demiyorum; diller oluşt u. Çünkü bir ana evreden kopuk ve bağımsız değillerdi. Bir ana damar sürekli korunuyordu, bu önemli. Demek istediğim budur. Bakır, Tunç Çağları hatta Taş Devri kelimelerini içice kazımak gerekir. Yerleşik ve fakat ilkel dönem icatların bolca izleri vardır oralarda.
.....
Sibze Suduney, Sözcüklerin Dili köşesinde Alaattin Bayram 'ın Jineps gazetesi, Mart 2018'deki yazısından
TASVVUFTA DİL
İslam mistisizmi diye nitelendirilen, ibadete rakı, dansı ilave eden, salt Allah aşkının peşinde koşan, çileyi zevk edinen, ölmeden ölmeyi teşvik eden tasavvufta su sesinden çiçek kokusuna kadar, tüm varlıkta bir dil olduğuna, varlığın bu dil ile yaradana tapındığına inanma vardır. (A.K.)
Dağlar ile taşlar ile çağırayım Mevla'm seni
Seherdeki kuşlar ile çağırayım Mevla'm seni
Yunus Emre
KOMŞU KOMŞUNUN DİLİNE MUHTAÇTIR
Malazgirt Savaşı sonrası Anadolu, Sultan Alpaslan tarafından fethedildikten sonra Rum köylüsü ile birlikte yaşama sonrası Türk diline, tarım ürünleri ve zirai alanda birçok Yunanca sözcükler girer. “Düven”, “kiraz”, “lahana” bunlardan birkaçıdır. Sonraki dönemlerde sırada Şubat, Mart, Ağustos vb. Latin, Süryani, Musevi ay adları vardır. Daha önceki yıllarda Farsçadan alınan (Çarşamba, Perşembe), Arapça kökenli (Cuma, Pazar) gün adları, Gürcü dilinden (<i>pencere</i> vb. yüzlerce sözcük) şeftali (Fransızca), patlıcan (Arapça) ile sözcük transferi diz boyuna çıkar.
Cumhuriyet sonrası öztürkçe hareketi başlayınca hedef olarak Arapça merkeze alınıp (imkân, şart, lazım, zaviye, müseddes yerine) olanak, koşul, gerekli, aç, üçgen gibi türetmeler yapıldı. Fakat her nedense Türkçeyi yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarma taraftarları metre (Fransız), kg (İngiliz), çikolata (İtalyan), gün adları (Arap, Fars), sosyal terimler (hak, hukuk, adalet vb. Arapça), moral değerler (namus, şeref vb. Arapça) kiraz, limon, patates, fasulye, lahana, maydanoz, biber, domates vb. (Rumca); vişne vb. (Bulgarca); şeftali, karpuz, armut vb. (Farsça); patlıcan vb. (Arapça); portakal vb. (Fransızca); mandalina (İtalyanca) gibi alanlarda sus pus oldular.
Bir de işin müzikal bölümü vardır. “Derya” yerine deniz, “eser” yerine yapıt dediğinizde çok şey kaybedersiniz. Arapça haysiyetten kurtulmak için “onur” derken Fransızca (Honore) dan, muallim yerine “öğretmen” derken İngilizceden (man: adam) hırsızlık yapmış olursunuz. Kısacası komşu komşunun küliне olduğu kadar diline de muhtaçtır.
KİM

DAĞISTAN COĞRAFYASINI ÖĞRENELİM -1-

Ülkenin adını dağ silsilelerinden aldığı yaygın bir görüş olsa da bunun aksini savunanlar da vardır. Aksi görüşte olanlara göre bu bölge adını Dak diye bilinen eski bir kavimden almıştır. Öyle veya böyle dağlar, bu coğrafyadaki ovaların ortasında aşılmaz duvarlar gibi yükselir.

Güneydoğudan kuzey batıya doğru uzanan Kafkas dağları 1430 km. dir. Bunun **Apşeron Yarımadası**'ndan itibaren **Daryal Geçidi**'ne kadar olan 500-600 km. lık kısmı (bugünkü) Dağıstan (özerk cumhuriyeti) sınırları içerisindedir. Bu dağlar kuzeyden güneye yer yer 250-300 km.lık genişlik ve Hazar denizi kıyısından itibaren Daryal' a kadar 3800-4200 metreye kadar yükseklik arz eder. Bu dağların başlıcaları; **Şahdağ** (Qusar, 4243 m), **Salavat** dağı (İran-Azerbaycan arası-2242 m.) ve **Andi**(Andi reyonu sınırlarında Mahaçkale ile Viladikafkas reyonu arasında) sıradağlarıdır.

Güney Dağıstan'da **Quton** (Balakent ile Zaqatala arası, 3648 m.), **Salavat** (İran sınırı, 2242 m); Orta Dağıstan'da **Babadağ** (İsmayılı, 3629), **Tufan dağı** (Kuba, 4191 m.), **Bazardüzü** (Qusar, 4485), diğer yükseltilerdir.

YAYLALAR

Yaylaların yüksekliği ise 1000-3500 metre arasında değişmektedir. 2500 metreye kadar yükseklikte olan kısımları ziraata elverişlidir, daha yüksekte olan yerler ise mera vazifesini görmektedir. Hazar denizinden **Viladikafkas**'a (Kuzey Osetya'nın başkenti) kadar **Kuma, Terek** ve **Sulak** nehirleriyle sulanan kuzey yönü tamamen ovalık, ziraata elverişlidir. Bu saha kısım kısım ormanlarla kaplıdır. Yalnız Kuma ile Terek nehirleri arasındaki sahanın Hazar denizine yakın olan tarafları kumsal, sazlık, bataklık ve tuz gölleriyle kaplıdır. Bu alanın denize nazaran yüksekliği, 24-30 metre arasında değişir. Deniz seviyesinden alçak olan yerler de vardır. Bu bölge kuzey rüzgârlarına açık olduğu için burada iklim sert ve soğuktur. Termometreler kışın –40, yazın +50' yi gösterir.

Dağıstan'ın güneyi de kuzeyi gibi ovalıktır. Hazar' dan Gürcistan'a kadar olan bölüm çok verimlidir. Fakat Dağıstan'ın güney sınırını teşkil eden **Kür** nehri havzasına az yağmur düşer. Bu yüzden mevsim çok sıcak ve çoğunlukla kurak geçer.

Dağıstan'ın Gürcistan topraklarına yakın yerleri geniş ormanları kaplıdır. Hazar denizi ile dağlar arasında güneyden kuzeye doğru sahil boyunca şerit gibi uzanan 1.5-30 kilometre genişliğindeki düzlük sahanın en dar yerinde, Derbent Geçidi bulunmaktadır. Bu geçidin genişliği Derbent yakınlarında bir buçuk km. kadardır. Bu saha kuzeyde Atlıboyun sırtlarından güneyde Apşeron Yarımadası' na kadar devam eder.

Devam edecek.

Kaynak: Şerafettin Erel
Dağıstan ve Dağıstanlılar

Rusya'nın güneyinde bulunan dağ sırası. Batısında, Karadeniz; kuzeyinde, Kuma Ovası; doğusunda, Hazar Denizi; güneyinde, Türkiye ve İran ile çevrilmiştir. 440.000 km2lik bir alanı kaplamaktadır. Kafkas Dağları, Kuzey ve Güney Kafkaslar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kuzeyde kalan sıra dağlara **Büyük Kafkas**, Güney Kafkas Dağlarına ise **Küçük Kafkas** Dağları denir. Bu iki dağ silsilesini Karadeniz'e dökülen Riyon Nehri ile Hazar Denizine dökülen Kura Nehirleri birbirinden ayırır.

Büyük (Kuzey) Kafkas Dağları 1300 km kadar bir uzunluğa sahip olmakla birlikte, yüksekliği 2000 m'nin altına hiç düşmemektedir. Bu dağ silsilesi de kendi arasında **Batı Kafkas**, **Orta Kafkas** ve **Doğu Kafkas** olarak üçe ayrılmaktadır. Batı Kafkaslarda, Kafkas Dağlarının en yüksek noktası **Elburz** Tepesi (5633 m) bulunur. Orta Kafkaslardaki hiçbir yükselti 4000 m'nin altında değildir. Bu kısımdaki en yüksek yer **Kazbek** (5047 m) olup, **Sulak** ırmağının açtığı vadiye kadar devam eder. Doğu Kafkaslar Sulak Irmağı vadisinden Apşeron Yarımadasına kadar olan dağlardır. Burada en yüksek yer **Bazar düzü** (4466 m) dur. Batı Kafkaslarda dağların genişliği 200 km'yi bulur. Büyük Kafkasların tepeleri hattından geçtiği farz edilen hat, aynı zamanda ***Asya ve Avrupa kıtalarını birbirinden ayıran hattır***.

